

บทที่ 3

ลักษณะของเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก

พุทธศาสนาถือว่าเทวดาเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งมีภูมิที่อยู่แตกต่างกันตามแต่
กุศลกรรมที่แต่ละองค์ได้บำเพ็ญมา

ตามคัมภีร์ของพุทธศาสนา เทวดามีอยู่หลายประเภท นอกจากเทวดาฉกามาพจรแล้ว
ยังมีจำพวกที่ถือกันว่า อาศัยอยู่ตามต้นไม้หรือที่เรียกว่า รุกขเทวดาบ้าง อาศัยอยู่ในภาคพื้นดิน
เรียกว่า ภูมิมัญจฺวเทวดาบ้าง บางครั้งก็มีระบุถึงเทวดาว่า อยู่ในอากาศโดยใช้ศัพท์ว่าอากาศมัญจฺว
เทวดาบ้าง ในมหาสมยสูตร* มีข้อความกล่าวถึงเทวดาหลายประเภทเอาไว้

เทวดาชั้นฉกามาพจรเป็นกลุ่มเทวดากลุ่มหนึ่งที่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาอธิบายรายละเอียด
ไว้มากพอควร ด้วยเหตุที่เทวดาหรือเทวโลกอันเป็นที่อยู่ของเทวดาเป็นสถานที่เสวยสุขสมบัติอัน
เกิดจากการบำเพ็ญกุศล จึงน่าจะมีการศึกษาลักษณะของเทวดาในชั้นฉกามาพจรซึ่งยังติดอยู่
ในกามารมณ์อันเกิดจากกุศลให้ละเอียดว่า มีสมบัติแตกต่างจากมนุษย์อย่างไร แต่ละชั้นมีความ
แตกต่างกันอย่างไร ผลที่ได้จากที่วิเคราะห์จะเป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนเกิดความอดุสาหะในการ
บำเพ็ญความดีหรือได้แนวทางปฏิบัติตามควร

ความหมายของคำว่า ฉกามาพจร

คำว่า ฉกามาพจร เป็นคำที่ใช้เรียก เทวโลก 6 ชั้นของเทวดาผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่
ในกามคุณ 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ เทวโลก 6 ชั้นนี้ได้แก่ ชั้นจาตุมหาราชิกา
ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

* ดูรายละเอียดในมหาสมยสูตร ที่. มหา. 10/245/294-295.

คำว่า จกามาพจร เป็นคำสมาส แยกศัพท์ว่า จ+กาม+อวจร

คำว่า จ เป็นคำคุณนามบอกจำนวน (ปกติสังขยา) แปลว่า 6

คำว่า กาม นักปราชญ์ทางศาสนาได้ให้ความหมายไว้คล้าย ๆ กัน เช่น ที. ดับพลิว.

ริส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids)¹ ให้ความหมาย คำว่า กาม ว่า หมายถึงความรื่นรมย์ สิ่งที่ทำให้ความเพลิดเพลิน สิ่งที่ทำให้ความบันเทิง ความสนุกเพลิดเพลิน การพึงพอใจจากการรู้และความใคร่

พระราชวรมณี² ให้ความหมายคำว่า กาม ว่า ความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา สิ่งที่น่าใคร่ นำปรารถนา

จะเห็นว่า ความเห็นของนักปราชญ์ทั้งสองท่านนั้น ได้ให้ความหมายครอบคลุมลักษณะ 2 อย่าง คือ ความหมายในแง่นามธรรม ว่า ความใคร่ ความสนุกเพลิดเพลิน และความหมายในแง่รูปธรรมว่า สิ่งที่น่าใคร่ นำปรารถนา ทั้งนี้เพราะกามแบ่งออกเป็น 2 ประเภท³ คือ วัตถุกาม และกิเลสกาม ซึ่งมีคำอธิบายว่า วัตถุกาม สิ่งอันน่าใคร่ หรือกามฝ่ายวัตถุ มี 5 อย่าง คือ รูปที่มาสัมผัสทางจักขุประสาท เสียงที่สัมผัสทาง โสตประสาท กลิ่นที่สัมผัสทางฆานประสาท รสที่สัมผัสทาง ชิวหาประสาท และสิ่งที่มาสัมผัสทางกายประสาท ส่วนกิเลสกาม ได้แก่ กิเลสเป็นเหตุใคร่ หรือกามฝ่ายกิเลส ได้แก่ ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความอยาก ความเยื่อใย ความเร่าร้อน ความสงบ ความหมกมุ่นด้วยความใคร่ในกาม บางแห่งเรียกว่า กามฉันทะ ความพอใจกามที่ท่านจัดเป็นนิวรณ์อย่าง 1 ในนิวรณ์ 5 อันเป็นเครื่องกีดกั้นมิให้จิตบรรลุความดีและกามฉันทะ กิเลสดังกล่าวนี้จะสงบระงับได้ด้วยอำนาจสมาธิภาวนา บางแห่งเรียกว่า กามราคะ ความกำหนัดในกาม ที่ท่านจัดไว้เป็นสัญโญชน์อย่าง 1 ใน สัญโญชน์ 10 อันเป็นสิ่งที่ทำให้สัตว์โลกติดอยู่ในภพ

¹ T.W. Rhys Davids, and William Stede. The Pali Text Society's Pali-English Dictionary, 6th ed., (London: The Pali Text Society, 1972), p. 203.

² พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ด้านสหราชอาณาจักร, 2528), หน้า 12.

³ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนูมานราชชน), "กาม," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2. (2499-2501): 1185.

และเป็นบาปธรรมที่สามารถตัดให้ขาดได้ด้วยอริยมรรค

คำว่า อวจร เป็นนามกิตก์ ประกอบด้วย อว คัมภ์ซึ่งเป็นคำอุปสรรค แปลว่า ออก, จาก, ลงจาก, ไป⁴ ซึ่งในที่นี้ใช้ในความหมายว่า ไป และคำว่า จร สร้างจาก /จร แปลว่า ประพฤติ, เทียวไป, ไป⁵ ลง อ ปัจจัย นามกิตก์ ลงแล้วลบปัจจัยทั้งได้รูปเป็น จร และนำไปเข้าสนธิกับคำว่า อว โดยวิธีการของปกติสนธิได้รูปเป็น อวจร คำว่า อวจร มีรูปวิเคราะห์ว่า เย อวจรุตติ = อจจรา (ธมฺมา) แปลว่า สภาวธรรมทั้งหลายเหล่าใดยอมท่องเที่ยวไป สภาวธรรมทั้งหลายเหล่านั้นชื่อว่า อจจรา สภาวธรรมที่ท่องเที่ยวไป แต่ในที่นี้ คำว่า อวจร ใช้เป็นคำขยาย เทวดา จึงแปลว่า เทวดาผู้ท่องเที่ยวไป...

ริส เดวิดส์⁶ ได้ให้ความหมายคำว่า อวจร ไว้ 2 นัย คือ

1. เป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า ซึ่งอาศัยอยู่ หรือ อันเคลื่อนที่ไป
2. เป็นคำนาม แปลว่า ขอบเขต

และได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คำนี้เป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้กับสัตว์โลกที่ท่องเที่ยวไปในภพ หรือ ภูมิ ทั้ง 3 คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และ อรูปาวจรภูมิ หรือ ภูมิ 3 ของผู้ท่องเที่ยวไปในกามภพ รูปภพ และ อรูปภพ

คำว่า จกามาวจร ประกอบด้วยศัพท์ 3 ศัพท์ ดังนั้นจึงเป็นคำที่สร้างด้วยวิธีสมาส 2 ชนิด คือ

ก. เป็นอสมมาตรทศสมาส ระหว่างคำว่า จ + กาม มีรูปวิเคราะห์ว่า

จ กามา = จกามา แปลว่า กามภูมิ 6

⁴ กรมวิชาการ, สันสกฤต-ไทย-อังกฤษอภินิหาร (พระนคร: คุรุสภา, 2511), หน้า 86.

⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี-ไทย อังกฤษ สันสกฤต (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, 2515), หน้า 298.

กรมวิชาการ, สันสกฤต-ไทย อังกฤษอภินิหาร, หน้า 397.

⁶ T.W. Rhys Davids and William Stede, The Pali Text Society's Pali-English Dictionary, p. 81.

ข. เป็นลัทธิตีปริสสมาส ระหว่างคำว่า จกาม + อวจร มีรูปวิเคราะห์ว่า จกามเอส อวจรา = จกามาวจรา (เทวดา) แปลว่า เทวดาผู้ท่องเที่ยวไปในกามภูมิ 6 หรือ เทวโลก 6 ชั้นของเทวดาผู้ยังเกี่ยวข้องกับตัวยกาม

คำว่า จกามาวจร เป็นคำที่ใช้ในคัมภีร์ยุคหลัง คือ ในคัมภีร์อรรถกถาเป็นต้นมา ทั้งนี้ เพราะจากการศึกษาค้นคว้าในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่พบคำนี้ จะพบแต่คำว่า กามาวจร ดังปรากฏในธรรมสังคณีแห่งพระอภิธรรมปิฎกว่า " กตเม ธมฺมา กามาวจรา กามาวจรกุสลํ อุกุสลํ สฬฺโฬ กามาวจรสฺส วิปาโก กามาวจรกิริยาพฺยากตํ สฬฺพญฺจ รูปํ อิมํ ธมฺมา กามาวจรา ฯ "⁷

คำแปล " กามาวจรกุสล อุกุสล วิบากแห่งกามาวจรทั้งหมด กามาวจรกิริยาอัพยากฤต และรูปทั้งหมด สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่า กามาวจรธรรม "⁸

คัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความคำว่า สฬฺพเฬปี กามาวจรา ธมฺมา ไว้ ซึ่งทำให้เข้าใจ คำว่า กามาวจร ยิ่งขึ้นว่า ได้แก่ ธรรมที่นับเนื่องในกามาวจรธรรม (สภาพจิต) ซึ่งนำสัตว์ให้ ตกนรกชั้น ล่างสุด คือ อเวจี และนำสัตว์ไปสู่สวรรค์ชั้นสูงสุดคือ ชั้นปรนิมมิตตวสวัตตี⁹

จะเห็นว่า คัมภีร์อรรถกถาอภิธรรมปิฎกได้ใช้คำว่า กามาวจร เป็นคำขยายของคำว่า จิต ทั้งนี้เพราะจิตที่เป็นกามาวจรนั้นย่อมท่องเที่ยวไปในประเทศ (ภูมิ) 11 คือ อบายภูมิ 4 มนุสสภูมิ 1 และ เทวโลก 6¹⁰ จิตที่ท่องเที่ยวไปในอบายภูมิ 4 เรียกว่า กามาวจรอกุศลจิต อันประกอบด้วยอกุศลจิตที่มีโทษความอยากได้เป็นมูลเหตุ มี 8 ดวง อกุศลจิตที่มีโทษ ความคิด ประทุษร้ายเป็นมูลเหตุ มี 2 ดวง อกุศลจิตที่มีโทษ ความหลงเป็นมูลเหตุ มี 2 ดวง¹¹ จึงรวม เป็นอกุศลจิต 12 ดวง จิตที่ท่องเที่ยวไปใน มนุสสภูมิ 1 และ เทวโลก 6 เรียกว่า

⁷ อภ. ลี. 34/980/380.

⁸ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 34. (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, 2525), หน้า 409.

⁹ สทศ. ป. 1/18.

¹⁰ อภฺจสา. -/133.27

¹¹ ทินกร ทองเศวต, "จิต," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, เล่ม 8. (2509-2511): 5038.

กามาวจรกุศลจิต มี 8 ดวง¹²

จะเห็นว่าสภาพจิตของมนุษย์และเทวดาจัดเป็นจิตที่ท่องเที่ยวในกามาวจรภูมิเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความละเอียดประณีตของจิตของมนุษย์กับเทวดาย่อมแตกต่างกัน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ประทานอธิบายไว้ในเรื่องภูมิว่า "ภาวะอันประณีตขึ้นไปเป็นชั้นๆ แห่งจิต และเจตสิกเรียกว่า ภูมิ ในที่นี้แปลว่า ชั้น หรือพื้นแห่งจิตและเจตสิกอันปรารถนากามเป็นอารมณ์"¹³

ดังนั้น คำว่า กามาวจร ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกจึงหมายถึงสภาพจิตของผู้ที่ยังมีความใคร่ ความต้องการ ซึ่งเรียกว่า กิเลสกาม และสิ่งทำให้เกิดความใคร่ ความต้องการที่เรียกว่า วัตถุกามนั่นเอง

การพูดถึง สภาพจิตนั้น เป็นเรื่องนามธรรมและเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนมาก แม้จะบอกว่าละเอียดประณีตกว่ากันอย่างไรก็ไม่สามารถอธิบายให้ชัดได้ ดังนั้น คัมภีร์อรรถกถายาพยายามที่จะอธิบายความละเอียดประณีตของจิตอันเป็นเรื่องธรรมะ (นามธรรม) ให้เป็นรูปธรรมขึ้นโดยจำแนกสภาพจิตของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องในกามออกเป็นภูมิหรือประเทศที่อยู่ของสัตว์โลกพวกนี้ออกเป็น 11 ภูมิดังกล่าวแล้ว คัมภีร์อรรถกถาจึงได้ใช้คำว่า กามาวจร 6 แทนคำว่า เทวโลก 6 หรือบางครั้งใช้คำว่า จกามาวจร เลย ในความหมายว่า เป็นภูมิ 6 ชั้นของเทวดาที่ยังเกี่ยวข้องด้วยกาม ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาว่า "ยสุมา ปน เสสจกุกวาเพสุปิ จกามาวจรเทวโลกา อตถิ"¹⁴ คำแปล "เทวโลกชั้นจกามาวจร มีในจักรวาลอื่น ๆ ด้วย" และ "เอกจฺเจจ เทวาติ จกามาวจรเทวา ฯ"¹⁵ คำแปล "คำว่า เอกจฺเจจ เทวา ได้แก่เทวดาชั้นจกามาวจร"

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5036.

¹³ เกษม บุญศรี, "จตุรภูมิ," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, เล่ม 7.

(2509-2510): 4445.

¹⁴ ส. ป. 1/35.

¹⁵ ส. วิ. 2/39 .

ฎีกาเตรสกันท์เรียกเทวโลก 6 ชั้นว่า ชั้นกามาพจร 6 ดังข้อความว่า " ฉนฺนํปิ ปน กามาพจรเทวดานํ กามา ปกฺติเยว มนุสฺสา วีย.." ¹⁶

คำแปล " กามทั้งหลายของเหล่าเทวดาชั้นกามาพจรเหมือนมนุษย์ทั่ว ๆ ไป "

ดังนั้น คำว่า ฉกามาพจร จึงหมายถึง ผู้ที่ยังความต้องการใน รูป เสียง กลิ่น รส และ สัมผัส ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 ชั้น คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตี คำว่า ฉกามาพจร เป็นคำวิสามันนามใช้แทนเทวโลก 6 ชั้นของเทวดา ผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ด้วยกามนั่นเอง

ลักษณะของเทวดา

เทวดาจัดเป็นผู้มีคุณลักษณะพิเศษแปลกกว่ามนุษย์ทั่วไปทั้งด้านตัวตนและทรัพย์สินสมบัติต่างๆ นอกจากนี้โลกอันเป็นที่อยู่ของเทวดาก็ต่างจากโลกมนุษย์มาก ซึ่งรวมเรียกว่า มีลักษณะเป็นทิพย์ คือ ตีพิเศษเหนือปกติธรรมดาเพราะเป็นโลกของผู้ที่เสวยผลของกุศลกรรม ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ จำแนกกล่าวถึงลักษณะของเทวดา 2 ประการคือ

ก. ลักษณะทางรูปธรรม โลกของเทวดาจัดเป็นโลกทิพย์ โลกทิพย์ในที่นี้คือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในโลกเทวดานั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยอานันตสังสแห่งกุศลกรรม และมีความดีเลิศกว่าสมบัติของมนุษย์ทุกด้าน ลักษณะของเทวดาในคัมภีร์ทางพุทธศาสนานั้นสรุปได้ 8 ประการคือ

1. ลักษณะรูปร่าง เทวดามีอวัยวะทุกส่วนและประสาทรับรู้พิเศษกว่ามนุษย์ รูปร่างของเทวดาแตกต่างจากมนุษย์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ความสูง คัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวถึงลักษณะรูปร่างของเทวดาว่า มีขนาดใหญ่โตประการใด แต่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาว่า เมื่อพระตถาคตประชวรทำวาลิกะแปลงร่างจากเทวดาซึ่งสูงประมาณ 3 คาวุต (300 เส้น

¹⁶ บาลี พุทธรักษา, "จักรวาลที่ป็น กัณฑ์ที่ 5: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 130.

หรือ 600 วา) ไปปรนนิบัติพระพุทธรเจ้า¹⁷ และคัมภีร์เล่มเดียวกันกล่าวว่า มีภูฏกษเทสิมาณพ มีความเลื่อมใสในพระพุทธรเจ้าในขณะที่ใกล้ตาย หลังจากตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นดาวดึงส์ มีรูปร่างสูง 3 คาวุตเช่นเดียวกัน¹⁸

จะเห็นว่า พระอรรัตนกาจารย์ได้กล่าวถึงลักษณะร่างกายของเทวดาว่า สูง 30) เส้น หรือ 600 วา และความเชื่อนี้ได้มีอิทธิพลต่อความคิดในสมัยต่อมาเป็นอย่างมาก ดังปรากฏหลักฐานในเรื่อง ไตรภูมิภคา หรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพญาสิทธิไธได้ทรงบรรยายรูปร่างของเทวดาไว้มากที่สุด โดยพระองค์ได้ทรงบรรยายรูปร่างของเทวดาไว้ 3 ชั้น คือ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา และเทพผู้เป็นบริวารว่า " องค์พญาเทวดา นั้น โดยสูงได้ 6,000 วา องค์เทวดาทั้งหลายที่เป็นบริวารสูงได้ 4,000 วา "¹⁹ พระองค์ทรงบรรยายรูปร่างของเทวดาชั้นดาวดึงส์ว่า " องค์พระอินทร์นั้นสูงได้ 6,000 วา "²⁰ และพญาสิทธิไธได้ทรงข้ามไปบรรยายถึงรูปร่างของเทวดาชั้นสูงสุด คือ ชั้นปรนิมิตตวสวัตตี ว่า " อันว่าเทพดาในชั้นนั้นตัวเขาสูงได้ 64,000 วา ทุกองค์แล "²¹

จากข้อเหล่านั้นทำให้ทราบว่า ตามทัศนะทางทางพุทธศาสนาถือว่าเทวดาเป็นผู้มีลักษณะพิเศษกว่ามนุษย์ดังนั้นลักษณะรูปร่างของเทวดาจึงสูงใหญ่พิเศษกว่ามนุษย์ด้วย

2. รัศมี รัศมีคือ แสงสว่างที่แผ่ชานออกจากร่างกายของเทวดาซึ่งจัดเป็นสิ่งพิเศษที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถจะมีได้ ดังนั้นเมื่อเทวดาปรากฏตัว ณ ที่ใดสถานที่นั้นก็จะสว่างไสวเป็นบริเวณกว้าง ในภาษาบาลีใช้คำว่า เกวลกปป์...โอภาเสตฺวา แปลว่า สว่างไสวทั่วบริเวณ ยกตัวอย่าง เช่น ที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย เมื่อมีเทวดามาเฝ้าพระพุทธรองค์หรือพระเถระในมนุษยโลก ดังข้อความว่า "...เกวลกปป์ เชตวัน โอภาเสตฺวา..."²² และ "...เกวลกปป์ ตโปท

¹⁷ ธ. อ. 6/139.

¹⁸ ธ. อ. 1/24.

¹⁹ พญาสิทธิ, ไตรภูมิภคา หรือ ไตรภูมิพระร่วง ฉบับตรวจสอบชำระใหม่ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526), หน้า 205.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 232.

²² ส. ส. 15/4/2

โอภาเสตวา..."²³

และถ้าหากเทวดาหลายองค์มาปรากฏตัวพร้อมกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง ก็จะทำให้พื้นที่บริเวณนั้นสว่างไสวอย่างน่าอัศจรรย์ สักกปัญหสูตร²⁴ ได้กล่าวถึงรัศมีของท้าวสักกะและหมู่เทพยดาที่มาประชุมกันที่เวทียกบรรพตเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าว่า ทำให้เวทียกบรรพตสว่างไสวเป็นอย่างมากยิ่งจนพวกมนุษย์พากันตกใจจนพองสยองเกล้าด้วยคิดว่าไฟไหม้เวทียกบรรพต

นอกจากรัศมีของเทวดาจะฉายออกมาตามปกติแล้ว สุลิมสูตร²⁵ กล่าวว่า รัศมีของเทวดาจะแพรวพราวและสว่างจ้ากว่าปกติได้อีกในขณะที่เทวดาองค์นั้นเกิดปิติโสภณสังขันธ์ในใจ

นอกจากรัศมีจะเกิดจากร่างกาย เสื้อผ้าและเครื่องประดับแล้ว คัมภีร์สารัตถปกาสินี²⁶ กล่าวว่า รัศมีเกิดจากวิมานของเทวดาด้วย คัมภีร์ดังกล่าวได้บอกปริมาณพื้นที่ซึ่งรัศมีของเทวดาสามารถแผ่ไปได้ถึงว่า รัศมีของเทวดาชั้นต่ำแผ่ไปได้ไกล 12 โยชน์ ส่วนรัศมีของเทวดาผู้มีบุญมากแผ่ไปได้ไกลถึง 100 โยชน์²⁷

แสดงให้เห็นว่ารัศมีของเทวดานั้นจะเกิดจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวของเทวดาทุกอย่าง สิ่งที่เห็นได้ชัด คือ เครื่องประดับและผ้า อันเป็นอภรณ์ประดับร่างกายของเทวดาตลอดเวลา ส่วนวิมานเป็นเครื่องประดับนอกกายของเทวดา ถึงกระนั้นก็ตาม เทวดาที่มีบุญและสามารถมีวิมานเป็นของตนเองได้ก็จะอยู่ประจำวิมานของตน วิมานจึงจัดว่า เป็นเครื่องประดับที่สำคัญอย่างหนึ่งของเทวดา เทวดาที่มีวิมานจึงถือว่าเป็นผู้มีสง่าราศีงดงามยิ่ง

กล่าวได้ว่า เทวดามีรัศมีเป็นสัญลักษณ์ทุกองค์ รัศมีของเทวดาถือเป็นบุคลิกลักษณะทางกายภาพที่สำคัญประการหนึ่ง แต่จะมีมากน้อยเท่าไรขึ้นอยู่กับบุญกุศลที่ได้กระทำเอาไว้ สำหรับเทวดาที่มีบุญมากจะมีรัศมีมากอันเกิดจากสมบัติอื่น ๆ ด้วย จึงทำให้เห็นว่า เป็นผู้มีรัศมีสว่างไสวมากกว่าเทวดาองค์อื่น ๆ

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

²⁴ ที. มหา. 10/247/299.

²⁵ ส. ส. 15/307-310/92-94.

²⁶ ส. ป. 1/18

²⁷ ส. ป. 2/318.

3. กำเนิด-จติ ตามหลักพุทธศาสนา คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกายได้กล่าวถึงกำเนิดของสัตว์โลกไว้ว่า " อัณฑชโยนิ(กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่) ชลาพชโยนิ (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดจากเปลือกตม) สังเสทชโยนิ(กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในถ้ำโคล) และ โอปปาติกโยนิ (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น)"²⁸

เทวดาถือกำเนิดโดยวิธีพิเศษเรียกว่า โอปปัตติโยนิ พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาสญาณวโร) ได้อธิบายการเกิดของเทวดาไว้ในคัมภีร์ภูมิวิลาสินีว่า "อุปปัตติเทพ คือ เทพผู้ผุดขึ้นไม่ต้องนอนในครรภ์เหมือนดังมนุษย์ หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนดังสัตว์เดรัจฉานบางจำพวก อุปัตินั้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตร เทพธิดาเลยทีเดียว"²⁹

เทวดายังตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ แม้ว่าในทางกายภาพจะไม่ปรากฏให้เห็นความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นก็ตาม เมื่อหมดอายุขัยถึงเวลาที่จะเคลื่อนจากภาวะของเทพ จะมีนิมิตมาปรากฏให้เห็น พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสิ่งบ่งบอกว่า เทวดาจะต้องเคลื่อนจากเทวโลกไว้ 5 การ คือ ดอกไม้เหี่ยวแห้ง ผ้าเศร้าหมอง เหนือไหล่ออกจากรักแร้ ผิวพรรณเศร้าหมองปรากฏที่กาย เทวดาองค์นั้น ไม่ยินดีในทิพย์อาสน์ของตน³⁰

และพระพุทธโฆษาจารย์³¹ ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เทวดาเคลื่อนจากสวรรค์ว่า เกิดจากสาเหตุ 4 ประการ คือ เพราะหมดอายุ หมดบุญ หมดอาหาร และเพราะความโกรธ

อนึ่ง เมื่อเทวดาอุปัตินั้นในเทวโลกนั้นจะตั้งอยู่ในฐานะอะไร และเป็นเทพประเภทไหน ก็เป็นไปตามสถานที่ที่ตนอุปัตินั้น คัมภีร์สารัตถปกาสินี* กล่าวว่า ผู้ชายที่เกิดบนटकของเทวดาเรียกว่า เทพบุตร ผู้หญิงที่เกิดบนटकของเทวดาเรียกว่า เทพธิดา

ศูนย์วิทยาทารพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁸ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 11. หน้า 222.

²⁹ พระศรีวิสุทธิโสภณ, ภูมิวิลาสินี (กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพฯ, 2513), หน้า 289.

³⁰ ชุ. อิติ. 25/260/289.

³¹ ธ. อ. 2/12-13.

* ดูรายละเอียดหน้า 13.

คัมภีร์โลกที่ปกสาร³² ได้กล่าวถึงสถานภาพของนางเทพธิดาในเทวโลกว่า นางเทพกัญญา ผู้เป็นนางบำเรอของเทวดาย่อมเกิดเหนือแท่นบรรทม ผู้เป็นคนใช้จะเกิดภายในวิมาน หากเทพกัญญาพวกไหนเกิดพร้อมกับวิมานของตนในระหว่างเขตแดนของเทวดา 2 องค์ จะทำให้เทวดา 2 องค์นั้นทะเลาะกันและจะไปฟ้องร้องต่อท้าวสักกะ ท้าวสักกะจะได้ส่วนว่า นางเกิดใกล้เขตแดนของใคร เมื่อพิจารณาได้ว่า นางเกิดใกล้แดนใครแล้วก็จะให้เทวดาองค์นั้นไป ในกรณีนี้นางเกิดกลางเขตแดนพอดีพระองค์จะตัดสินว่า ขณะที่เกิดนางหันหน้าไปทางวิมานของใคร เทวดาองค์นั้นก็เป็นเจ้าของ ถ้านางเกิดกลางเขตแดนและไม่หันหน้าไปมองที่ใดเลย ท้าวสักกะจะทรงนำไปไว้ในสำนักของพระองค์เองเพื่อทรงระงับการทะเลาะวิวาทกัน

จากข้อมูลตอนนี้แสดงให้เห็นว่า สถานภาพทางสังคมของสตรีมีลักษณะต้อยต่ำมาก แม้แต่ได้สร้างกุศลกรรมจนได้อุบัติในเทวโลกแล้วก็ยังมีความเชื่อว่า สตรียังคงไปเป็นสมบัติอย่างหนึ่งของเทวดา แต่ก็คือว่าเป็นสมบัติที่เทวดาทิ้งหลายซึ่งมีวามักมากในเรื่องกามคุณปรารถนายิ่งนัก และเกิดการแก่งแย่งกันจนต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อไว้เป็นเครื่องตัดสินนิพากษา

4. การเคลื่อนไหว เทวดาสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างปกติเช่นเดียวกับมนุษย์ เมื่ออยู่ในมนุษย์โลกก็สามารถยืนบนพื้นดินได้เหมือนมนุษย์ทุกประการ ดังปรากฏในพระสุตตันตปิฎกสังยุตตนิกายซึ่งกล่าวถึงเทวดาที่มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าว่า " เทวดาองค์นั้นได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สุดส่วนข้างหนึ่งแล ได้กล่าวคาถาแก่พระพุทธเจ้า "³³ หรือบางครั้งยืนอยู่กลางอากาศก็ได้ เช่น ตอนที่เทวดามาเฝ้าพระสมิทธิเถระว่า " ครั้งนั้นแล เทวดาองค์ใดองค์หนึ่ง...เข้าไปหาพระสมิทธิเถระผู้มีอายุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจึงลอยตัวอยู่กลางอากาศ ได้กล่าวกะพระสมิทธิผู้มีอายุด้วยคาถา"³⁴ หากปรารถนาที่จะไปให้รวดเร็วด้วยความรีบเร่งก็สามารถกระทำได้ ภาษาไทยเรียกการเคลื่อนไหวลักษณะนี้ว่า เหาะ เทวดาสามารถที่จะท่องเที่ยวจากเทวโลกไป

³² ประเพียร อุ่นผาง, "คัมภีร์โลกปกที่ปกสาร ปริจเฉทที่ 6: การตรวจชำระและ การศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 100-101.

³³ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 12-13.

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

ยังมนุษย์โลกได้รวดเร็วตั้งจิตทุกประการ อุตตรสูตรกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณมหาราชาเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาซึ่งไปทำกรรมกิจบางอย่างในมนุษย์โลกได้ฟังพระอุตตรเถระแสดงธรรมแก่พระภิกษุในวัฏฏชาลิกาวิหาร ไกลภูเขาสังเขยยกะ ณ มหิฬัสสคฺขนบท แล้วจึงรีบไปทูลเรื่องราวแก่ท้าวสักกะในเทวโลกชั้นดาวดึงส์อย่างรวดเร็ว โดยได้เปรียบเทียบให้เห็นความรวดเร็วว่า "เปรียบเทียบมนุษย์มีผลกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด..."³⁵

หลังจากนั้น ท้าวสักกะได้เสด็จไปหาพระอุตตรเถระในโลกมนุษย์อย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน การเคลื่อนไหวได้อย่างรวดเร็วเช่นนี้ถือเป็นลักษณะพิเศษของเทวดาทุกองค์ พระพุทธโฆษาจารย์เรียกการไปในลักษณะเช่นนี้ว่า "กมฺมวิปากชาอฺทฺธิ"³⁶ หมายถึง "ฤทธิ์ ที่เกิดจากวิบากกรรม"

สำหรับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกบางองค์ซึ่งบรรลुकุณฺวีเศษระดับอภิญญาก็สามารถมีคุณสมบัติพิเศษดังกล่าวนี้ได้ ดังปรากฏในติสสสูตร³⁷ ซึ่งกล่าวถึงพระ โมคคัลลานเถระไปยังพรหมโลกได้อย่างรวดเร็วฉับพลันเช่นเดียวกัน

จะเห็นว่า เทวดาก็มีอากัปกิริยาในการเคลื่อนไหวเหมือนกับมนุษย์ทุกประการ แต่เทวดาสามารถแสดงฤทธิ์ในอากัปกิริยาเหล่านั้นได้ ส่วนมนุษย์จะมีความสามารถพิเศษเช่นนั้นได้ต้องเป็นระดับอริยชน และไม่เสมอไปทุกคนดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

5. อาหาร เทวดาดำรงชีพอยู่ได้ด้วยอาหารเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่อาหารของเทวดาจัดเป็นอาหารที่ละเอียดประณีตซึ่งเรียกว่า อาหารทิพย์ เป็นอาหารที่เกิดด้วยผลบุญ เทวดาจะต้องรับประทานอาหารอย่างสม่ำเสมอทุกมือเป็นกิจวัตรประจำวัน ถ้าหากพลาดโอกาสหรือเลยเวลาอาหารไปแม้เพียงมือเดียวก็จะเป็นเหตุให้เคลื่อนจากเทวโลกได้

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเทวดาจำพวกหนึ่งที่เคลื่อนจากเทวโลกเพราะไม่ได้รับประทานอาหารตรงตามเวลาว่า "พวกนั้นพากันหมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์คือการสรวลเสเฮฮา และการเล่นหัวจนเกินเวลา เมื่อพวกนั้นพากันหมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์คือ การสรวลเสเฮฮาและการเล่น

³⁵ เรื่องเดียวกัน, เล่มที่ 23. หน้า 153.

³⁶ วิสุทธิ. 2/202.

³⁷ อง. สุตตก. 23/53/76.

ห้วงเวลายาว สติก็ย่อมหลงลืม เพราะสติหลงลืมจึงพากันจติจากชั้นนั้น"³⁸

อรรถกถาพรหมชาลสูตร³⁹ ได้ให้รายละเอียดว่า เทวดาเหล่านั้นเล่นนักษัตรกันอย่างเพลิดเพลินจึงไม่รู้ว่ บริโภคอาหารแล้วหรือยัง ครั้นเลยเวลารับประทานอาหารไปมือหนึ่งแม้ว่าจะบริโภคอย่างรวดเร็วก็ไม่สามารถจะบรรเทาได้ พวกเขาต้องจติทันที ทั้งนี้เพราะเตโชธาตุอันเกิดแต่กรรมของเทวดานั้นแรง อีกทั้งภรัชกายก็อ่อนแอ และได้กล่าวเปรียบเทียบว่า เหมือนดอกบัวที่วางบนแผ่นหินร้อนในเวลาเที่ยงวันจนถึงเวลาเย็น ในฤดูร้อนแม้จะรดน้ำร่อยหม้อก็จะไม่ปกติ⁴⁰

อาหารของเทวดาจัดเป็นอาหารละเอียดประณีต สิ่งปฏิภูลจึงไม่มีในร่างกายของเทวดา ความคิดนี้ปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วงว่า "ในกายเขานั้นแลจะมีสิ่งอันเหม็นและเป็นกลิ่นร้าย ในกายเขาน้อยหนึ่งก็บ่ท่อนจะรู้มีในกายเขานั้นเลย"⁴¹

มนุษย์ไม่สามารถจะบริโภคอาหารของเทวดาได้ตั้งนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระมารดาซึ่งอุบัติเป็นเทพบุตรอยู่ในเทวโลกชั้นดุสิต ในเวลาเช้าพระองค์ทรงรับนิมิตบาทในหมู่ชนชาวอุตตรกुरु แล้ว (เสด็จกลับมา) เสวยที่ริมสระอโนดาต⁴²

อย่างไรก็ตามก่อนหมดอายุขัย เทวดาจะมีเหงื่อออกจากร่างกายด้วย ซึ่งถ้ายึดถือตามความเห็นของคนทั่วไปก็จัดว่าเหงื่อไคลนั้นเป็นสิ่งสกปรก แต่ในกรณีนี้เหงื่อที่ออกจากร่างกาย(รักแร้) เป็นจุดนิมิตประการหนึ่งเท่านั้นเอง เมื่อเทวดาเห็นจุดนิมิตแล้วก็จะเคลื่อนจากเทวโลกนั้นทันทีจึงไม่ถือว่า เป็นการขับถ่ายสิ่งสกปรกเหมือนกับมนุษย์ที่ขับถ่ายเหงื่อไคลอันเป็นสิ่งสกปรกออกจากร่างกายเป็นประจำทุกวัน

6. ความงาม เมื่อกล่าวถึงรูปโฉมความงามของเทวดาไม่ว่าเพศชายหรือเพศหญิงเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไปว่า เทวดามีรูปร่างกว่ามนุษย์มาก โดยมากมักใช้คำว่า อภินุตตพณา (งามเลิศ) ในอุทฺยชาตค มีข้อความกล่าวถึงลักษณะรูปร่างและความงามของเทวดาว่า

³⁸ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 11. หน้า 25.

³⁹ ส. วิ. 1/146.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁴¹ ญาณิโท, ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง, หน้า 206.

⁴² วิสัทธิ. 2/131.

" เทวดาทิ้งหลายไม้แก่เหมือนมนุษย์
เส้นเอ็นในร่างกายของเทวดาเหล่านั้นก็ไม่มี
ฉวีวรรณอันเป็นทิพย์ของเทวดาเหล่านั้น
ผุดผ่องยิ่งขึ้นทุกวัน และ โภคทรัพย์ก็ไพบูลย์ขึ้น"⁴³

คัมภีร์ชาตภัฏฐกา⁴⁴ ได้กล่าวเสริมให้เห็นความงดงามของเทวดาชัดเจนขึ้น ว่า
มนุษย์ผู้มียุมากจะแก่ชราไปตามวัย โภคสมบัติต่าง ๆ ก็มีแต่จะหมดไป ส่วนเทวดา
ยังมีอายุเพิ่มขึ้นรูปร่างผิวพรรณก็จะยิ่งเพิ่มขึ้นไปด้วย เพราะเทวดาไม่มีเส้นเอ็น ผิวพรรณจึง
สะอาดเกลี้ยง เกลาประดุจแท่งทองคำ

คัมภีร์เล่มเดียวกันได้กล่าวเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับเทวดาว่า คนแก่แสดงว่าเกิดมา
นานแล้ว ส่วนเทวดายังมีอายุมากก็จะมีรูปร่างสวยงามและจะมีริ้วารเพิ่มมากยิ่งขึ้น⁴⁵ ทั้งนี้เพราะ
เทวโลกนั้นมีลักษณะไม่เสื่อมลง⁴⁶

ส่วนคัมภีร์ปปัญจสูทนี⁴⁷ ได้เปรียบเทียบความงามของเทวดาว่า นางเทพธิดา มีรูปร่าง
งดงามเหมือนเด็กสาววัย 16 ปี เทพบุตรมีรูปร่างหล่อเหลาเหมือนเด็กหนุ่มวัย 20 ปี

จากข้อความเหล่านั้นบ่งชี้ชัดว่า ความงดงามของเทวดาในเทวโลกนั้นจะเพิ่มขึ้นไปตาม
กาลเวลา กาลเวลาที่เปลี่ยนไปในเทวโลกจึงมีผลต่อความงดงามของเทวดาในลักษณะที่ตื้น
ขณะเดียวกันเวลาเป็นสิ่งที่กำหนดอายุขัยของเทวดาเท่านั้นเอง คุณสมบัติด้านความงามของเทวดา
อันมีแต่ความยั่งยืนถาวรและงดงามเพริศพรังตั้งแต่แรกอุบัติและงามเลิศเลอจนกระทั่งจตุตจาก
เทวโลกนั่นเอง เป็นความปรารถนาอย่างยิ่งของมนุษย์

⁴³ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 27. หน้า 307.

⁴⁴ ชา. อ. 6/29.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ ป. ส. 3/578.

7. อายุ อายุถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่มนุษย์ส่วนใหญ่มีความต้องการซึ่งพระพุทธรองค์ทรงยอมรับเรื่องนี้ เทวดามีอายุยืนยาวกว่ามนุษย์หลายเท่า และวันเวลาในเทวโลกกับมนุษย์โลกก็มีความแตกต่างกัน

วิตถสูตร⁴⁸ วิสาขสูตร⁴⁹ และโพชฌสูตร⁵⁰ ได้กล่าวถึงอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาพจรซึ่งสรุปได้ว่า พระสูตรเหล่านั้นกำหนดนับว่า 30 วันเป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปีดังนี้

ชั้น	อายุ		หลักการคำนวณ
	ปีทิพย์	ปีมนุษย์	
จาตุมหาราชิกา	500	9 ล้าน	50 ปีมนุษย์เป็น 1 วัน
ดาวดึงส์	1,000	36 ล้าน	100 " "
ยามา	2,000	144 ล้าน	200 " "
ดุสิต	4,000	576 ล้าน	400 " "
นิมมานรดี	8,000	2304 ล้าน	800 " "
ปรนิมมิตตวสวัตตี	16,000	9216 ล้าน	1,600 " "

ทุก ๆ เดือนจะมี 30 วัน 1 ปีจึงมี 360 วัน ซึ่งใช้หลักเกณฑ์เดียวกับการคำนวณวันเดือนปีในมนุษย์โลก เพียงแต่มีความยืนนานมั่นคงยิ่งขึ้นเพื่อสนองความปรารถนาของมนุษย์ผู้ที่ต้องการจะไปเกิดเป็นเทวดานั้นเอง

เมื่อเปรียบเทียบอายุของเทวดาชั้นกามาพจรกับอายุของมนุษย์ อายุของเทวดาชั้นกามาพจรจะสูงขึ้นไปมากเป็น 1 เท่า ของอายุของเทวดาชั้นที่ต่อเนื่องกันไปเสมอ เมื่อเทวดา

⁴⁸ อัง. อญจก. 23/132/257-259.

⁴⁹ อัง. อญจก. 23/133/262-263.

⁵⁰ อัง. อญจก. 23/135/267.

ทั้งหลายในเทวโลกชั้นต่าง ๆ เหล่านี้สวยทิพย์สุขจนครบอายุตามที่กำหนดไว้ในแต่ละชั้นแล้วก็จะ
จตุไปสู่อื่นตามผลแห่งกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมของตนต่อไป

แม้ว่าสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะได้กำหนดอายุไว้แน่นอนเช่นนั้น แต่นั่นเป็นผลที่เกิดแก่เทวดา
ที่ได้กระทำกุศลกรรมไว้มาก เทวดาบางองค์บางพวกแม้ว่าจะได้เกิดในสวรรค์ก็หาได้มีอายุยืนครบ
ตามกำหนดไม่ เพราะมีเหตุให้ต้องจตุจากสวรรค์ชั้นนั้น ๆ ก่อนกำหนดกาลก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก

คัมภีร์โลกปทีปกสาร⁵¹ กล่าวว่า เทวดาพวกชิตทาบโกลิกเทวดาและมโนปโกลิกเทวดา
แม้ว่า จะได้ครอบครองสมบัติอันประเสริฐในเทวโลก แต่ก็ไม่สามารถครอบครองสมบัติเหล่านั้นไว้
ให้ยั่งยืนได้ เพราะเทวดาเหล่านั้นมีวุ่นเล่นเพลินเพลินจนลืมบริโภคอาหาร จึงต้องจตุจากเทวโลก
ส่วนเทวดามโนปโกลิกเป็นผู้มักมีความ โกรธ และความอิจฉาริษยา จึงต้อง เคลื่อนจากเทวโลกเช่น
เดียวกัน

จากข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า อายุของเทวดาชั้นนรกมาพจรนั้นยืนยาวจนสามารถ
สนองตอบความพอใจของคนที่ปรารถนาให้มีอายุยืนและเป็นปัจจัยให้คนมีความปรารถนาเทวโลกได้
แต่ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาและอยู่ได้ครบตามอายุขัยของสวรรค์ในแต่ละระดับนั้นต้องสร้างสมบุญกุศล
ไว้ให้มาก และเมื่อได้เป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติกิจวัตรทุกอย่าง โดยไม่บกพร่อง นอกจากนี้ต้อง
ต้องควบคุมไตรทวารให้สมบูรณ์อยู่เสมอ เพราะมีเดชนั้นอาจจะทำให้เคลื่อนจากเทวโลกก่อนหมด
อายุขัยก็ได้

8. เพศ เทวดาชั้นนรกมาพจรทุกองค์มีลักษณะเพศหญิงและเพศชายปรากฏติดตัว
เหมือนกับมนุษย์ทุกประการ แต่เพศของเทวดานั้นมิใช่ เป็นสิ่งติดตัวมาตั้งแต่ครั้งเกิดเป็นสัตว์โลก
ในอดีตชาติเสมอไป มนุษย์ที่ทำการกุศลไว้มากถ้าไม่พึงพอใจในเพศเดิมของตน ก่อนตายสามารถ
อธิษฐานจิตเพื่อให้เกิดในเพศที่ตนต้องการได้

ท้าวสักกะ ได้กราบทูลให้พระนุทธองค์ทราบ เรื่องที่สตรีไปอุบัติเป็นเทพบุตรว่า ศากยธิดาคณ
หนึ่งไม่ปรารถนาการเป็นสตรีเพศจึง ได้รักษาศีลและบูชาพระรัตนตรัย ก่อนตายได้ตั้งจิตอธิษฐานให้

⁵¹ ประเพียร อุ่นผาง, "คัมภีร์โลกปทีปกสาร ปริจฉนเจตที่ 6 : การตรวจชำระและ
การศึกษาเชิงวิเคราะห์," หน้า 129.

เกิดเป็นผู้ชาย ครั้นนางตายไปจึงได้เกิดเป็นเทพบุตรชื่อ โคปกะ*

และคำบอกกล่าวของโคปกเทพบุตรเองว่า

" เราเป็นอุบาสิกของพระพุทธเจ้าผู้มีจักขุญาณ
นามของเราชื่อว่า โคปิกา

ฯลฯ

เราเป็นสตรีวันนี้เราเป็นเทพบุตร"⁵²

จากการที่สตรีมีความรู้สึกไม่พอใจในเพศเดิมของตนนั้น คงเกิดจากความไม่เสมอภาค
กันระหว่างความเป็นบุรุษกับความเป็นสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมอินเดียยุคโบราณ ซึ่ง
ปรากฏในอรรถกถาสุมังคลวลลีน⁵³ว่า สตรีเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไม่ได้ เป็นพระอินทร์ มาร
พรหม ก็ไม่ได้ จะบรรลุปัจเจกโพธิญาณ และสัมมาสัมโพธิญาณก็ไม่ได้ ส่วนบุรุษถึงพร้อมด้วยสมบัติ
เหล่านั้นได้

สุมิล ประกอบไวทยกิจ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สตรีในวรรณคดีสันสกฤต และได้กล่าวถึง
สถานภาพของสตรีว่า

ผู้หญิงได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากสังคมอินเดียมากกว่าได้รับการยกย่อง โดยเฉพาะอย่าง
ยิ่งในแง่ของอารมณ์จิตใจ และความอ่อนแอ ในสมัยพระเวทนั้นแม้ว่าผู้หญิงค่อนข้างจะอยู่ในฐานะ
ดีกว่าในสมัยหลัง ๆ แต่ก็ปรากฏว่า เด็กผู้หญิงไม่เป็นที่ต้องการเท่าเด็กผู้ชาย และมีความโน้ม
เอียงในการดูถูกเหยียดหยามผู้หญิงอยู่บ้างแล้ว ดังปรากฏในบทสวดฤคเวทว่า จิตใจผู้หญิงควบคุม
ไม่ได้ ไม่มีมิตรภาพสำหรับผู้หญิง หัวใจของผู้หญิงเปรียบเทียบกับหัวใจของสุนัขป่า ผู้หญิงเป็น
อาวุธและกองทัพของปีศาจ⁵⁴

* ดูรายละเอียดหน้า 17.

⁵² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 10. หน้า 252.

⁵³ ส. วิ. 2/416.

⁵⁴ สุมิล ประกอบไวทยกิจ, "สตรีในวรรณคดีสันสกฤต," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต

จากเหตุผลเหล่านี้เองผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คงทำให้สตรีบางคนไม่พอใจในเพศเดิมจึงทำบุญกุศลและอธิษฐานเพื่อให้เกิดเป็นเพศชายในภายภาคหน้า ส่วนผู้ชายไม่พบว่ามีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนเพศ สำหรับมนุษย์ที่วางเฉยในเพศนั้นเมื่อตายไปอุบัติในภพใหม่ก็จะมีเพศเดิมติดตัวเหมือนกับในอดีตชาตินั่นเอง

ข. ลักษณะทางนามธรรม ลักษณะทางนามธรรมของเทวดาในที่นี้ได้แก่ เรื่องจิตใจ เมื่อกล่าวถึงเรื่องจิตไม่ว่าจิตของพระอริยบุคคลหรือของมนุษย์ปุถุชนนั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่ง ทั้งนี้เพราะเป็นสิ่งที่หยั่งรู้และกำหนดได้ยาก ดังนั้นการกล่าวถึงลักษณะจิตของเทวดาในงานวิจัยนี้ จึงจะกล่าวแต่เพียงลักษณะหยาบ ๆ อันเป็นเรื่องของอารมณ์หรือความรู้สึกที่แสดงออกทางพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น ผู้วิจัยกล่าวถึงลักษณะทางจิตของเทวดา 3 ประการ คือ

1. อารมณ์ โดยปกติเทวดาทุกองค์มีลักษณะภาวะจิตที่น่านิยมยกย่องสมกับที่ได้ประกอบกุศลกรรมแต่ครั้งอดีตและเป็นที่เคารพบูชาของมนุษย์ เทวดาจึงมีความเมตตากรุณา เสียสละ โอบอ้อมอารีต่อมวลมนุษย์และมีความปรารถนาที่จะให้โลกมนุษย์ตลอดจนเทวโลกมีความสงบสุข คัมภีร์พระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงเทวดาพวกหนึ่งเรียกว่า ญาติสาโลหิตเทวดาได้แนะนำให้พรหมณ์พ่อค้าสองพี่น้องคือ ตปุสสะ และภัลลิกะ ถวายข้าวยาคุและรวงผึ้งแด่พระตถาคตโดยแนะนำว่า " ตูกรท่านผู้บริสุทธิ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ แรกตรัสรู้ ประทับ ณ ใต้ต้นราชายตน ท่านทั้งสองจง ไปบูชาพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นด้วยสัตตุงและสัตตูก้อน การบูชาของท่านทั้งสองนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ท่านทั้งหลายตลอดกาลนาน " ⁵⁵

และครั้งที่พระยสฎกักกับริเวอยู่ในปราสาทและได้รับการปรนเปรอด้วยโลกียสุข เมื่อท่านเบื่อนาย อมนุษย์ซึ่งในที่นี้คือ เทวดา ได้ถอดสลักขดานประตูให้โดยมีความปรารถนาดีว่า " ใคร ๆ อย่าได้ทำอันตรายแก่การออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิตของยสกุลบุตรเลย " ⁵⁶

2. อำนาจจิตที่เหนือธรรมชาติ ตามปกติเทวดาทุกองค์ย่อมมีอำนาจจิตที่สูงกว่ามนุษย์มาก กล่าวคือ เทวดาสามารถที่จะดลบันดาลสิ่งใด ๆ ให้เกิดแก่ตนได้ตามความต้องการ คุณสมบัติเหล่านี้ของเทวดาจึงเป็นผลที่ได้รับมาโดยอัตโนมัติพร้อมกับภาวะความเป็นเทพซึ่งมีลักษณะ

⁵⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 4. หน้า 9.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

เหนือคนธรรมดาอยู่แล้ว แม้ว่าเทวดาเหล่านั้นจะยังไม่บรรลุนิเวศคือ อภิญญา 5 ก็ตาม ส่วนมนุษย์จะมีอำนาจจิตเช่นนั้นได้หลังจากสามารถบรรลุนิเวศอย่างน้อยขั้นที่ 5 ของรูปฌาน

คัมภีร์พระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงมีพระปริวิตกด้วยยังไม่มีการรับของจากพรหมทั้งปวงสองพี่น้อง ท้าวจตุโลกบาลซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาทราบพระปริวิตกของพระองค์แล้วก็ได้เสด็จมาจากที่อยู่ทั้ง 4 ทิศ ทรงนำบาตรศิลาเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคด้วยพระองค์เอง ดังข้อความว่า "ลำดับนั้น ท้าวมหาธาตทั้ง 4 องค์ทรงทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยใจของตนแล้ว เสด็จมาจาก 4 ทิศ ทรงนำบาตรที่สำเร็จด้วยศิลา 4 ใบเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า"⁵⁷

หรือเมื่อคนดีได้รับความเดือดร้อน ท้าวสักกะซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทรงทราบเหตุนั้นและได้ให้ความช่วยเหลือให้เขาพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนก็มีปรากฏอยู่บ่อย ๆ ทั้งนี้เพราะเทวดาเหล่านั้นเป็นผู้มีภาวะจิตสูงและรู้จิตใจของผู้อื่นได้

3. อำนาจจิตฝ่ายต่ำ เทวดาเป็นผู้ที่ยังไม่สามารถดับกิเลสได้โดยเด็ดขาด เทวดาจึงอาจลุ่มแก่อำนาจฝ่ายต่ำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทวดาระดับต่ำ ๆ ซึ่งยังมีกิเลส เช่น ความริษยา ความโลภ ความโกรธ ความหลง แล้วก่อความวุ่นวายขึ้นในเทวโลกก็มีปรากฏอยู่บ้าง ในธรรมทเวบุตรจริยาที่ 8⁵⁸ พระพุทธเจ้าทรงเล่าอดีตชาติของพระองค์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นธรรมวาทีเทพบุตรอยู่ในเทวโลกว่า มีธรรมวาทีเทพบุตรองค์หนึ่ง ขณะนั้นรุดสวนกันกับพระองค์แองกรถของพระองค์และของธรรมวาทีเทพบุตรกระทบกัน เทพบุตรองค์นั้นมีความโกรธและระงับจิตใจไม่ได้จึงเคลื่อนจากเทวโลกไปตกนรก

นอกจากนี้ พระองค์ได้ตรัสเล่าประวัติของเทวดากลุ่มหนึ่งเรียกว่า มโนปโทธิกเทวดา⁵⁹ ซึ่งเป็นผู้ที่ชอบคอยจับผิดผู้อื่น ชอบคิดร้ายกันและกัน จึงทำให้เกิดความลำบากกายลำบากใจแล้ว จุติจากเทวโลกทันที

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

⁵⁸ ชุ. จริยา. 33/18/575-576.

⁵⁹ ที. ปา. 11/14/33.

จะเห็นว่า โลกของเทวดานั้นยัง ไม่มีความสงบสุขอันแท้จริง เพราะมีเทวดาบางองค์ ซึ่งมีอำนาจจิตฝ่ายต่ำและสร้างความไม่สงบสุขขึ้นในเทวโลก และเทวดาเหล่านั้นก็ยังมี ความทุกข์ โศกเพราะจิตใจของเขายังยึดติดอยู่ในอายตนะ 6 คือ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ เมื่อสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่เป็นที่ถูกใจก็จะมี ความทุกข์ เช่นเดียวกัน

สิ่งที่ใช้แบ่งเทวโลก

หลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ชี้ชัดทางภูมิศาสตร์ว่า เทวโลกชั้นลกามาพจร ตั้งอยู่เรียงลำดับชั้นกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ หรือว่าตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน ทั้งนี้เพราะจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเทวโลกทั้ง 6 ชั้น บางพระสูตรพระองค์ ตรัสเรียงลำดับกันตั้งแต่ชั้นต่ำสุดไปยั้งชั้นสูงสุด เช่น ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๐} แต่บางพระสูตร พระองค์ก็ไม่ได้ตรัสเรียงตามลำดับชั้น เช่น ในมหาสมยสูตร^{๑๑} การจัดลำดับเทวโลกทั้ง 6 ชั้น จะปรากฏชัดเจนในคัมภีร์ระยะหลังคือ คัมภีร์อรรถกถาเป็นต้นมา ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบาย ลักษณะเทวโลกโดยกำหนดความสูงของเทวโลกแต่ละชั้นเอาไว้อย่างชัดเจน คนส่วนใหญ่จึงมัก มองภาพของเทวโลกว่า ตั้งอยู่เรียงรายซ้อนสูงขึ้นไปตามเป็นชั้น ๆ

แต่จากการศึกษาลักษณะของเทวโลกตามทัศนะในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วจะกล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการคือ คุณธรรมของผู้ที่อยู่ในเทวโลกและอายุของเทวดาแต่ละชั้น ดังนี้

1. คุณธรรมของผู้ที่อยู่ในเทวโลก ซึ่งจากการศึกษาหลักปฏิบัติที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาทำให้เห็นว่า ในบรรดาบุญกุศลที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในเทวโลกนั้น ผู้ที่ทำบุญกุศลไว้น้อยกว่าจะเกิดในชั้นจาตุมหาราชิกา หากทำบุญไว้มากกว่าก็จะเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์และหากทำบุญกุศลไว้มากที่สุดก็จะได้เกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

ผลจากการสร้างบุญกุศลนั้นเทวดาแต่ละชั้นจะมีสถานภาพอันวิเศษกว่ากัน 10 ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์

^{๑๐} วิ. มทา. 4/17/22.

^{๑๑} ที. มทา. 10/245/294-295.

และ โณฏฐัพพะทักขิ

2. อายุของเทวดาแต่ละชั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอายุของเทวดาแต่ละชั้นเอาไว้อย่างชัดเจน (ดูรายละเอียด เรื่องอายุ หน้า 39)

ทัศนะทั้ง 2 ประการนี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก จะเห็นว่ากล่าวถึงคุณสมบัติของเทวโลกทางด้านกายภาพไว้เท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาจากความหมายของคำว่า กามาทจร ตามที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกตอนว่าด้วยธัมมสังคณีแล้วจะเห็นว่า ความหมายของกามาทจรเป็นเรื่องของสภาวะจิตที่ปราศดีกว่ากันของเทวดาแต่ละองค์ อันเนื่องมาจากการฝึกฝนอบรมจิตที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรมและเข้าใจยากกว่า ดังนั้นคัมภีร์อรทธกถาส่วนใหญ่จึงมักจะอธิบายลักษณะของเทวดาในเทวโลกตามแนวของพระสูตรซึ่งเป็นเรื่องทางกายภาพมากกว่าที่กล่าวถึงตามแนวแห่งพระอภิธรรมซึ่งเป็นเรื่องทางนามธรรม

แท้จริง ผู้วิจัยเห็นว่า คนที่มีลักษณะภาวะจิตที่แตกต่างกันนั้นสามารถจะอยู่ในโลกเดียวกันได้อย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะตามหลักฐานในพุทธศาสนามีการแบ่งบุคคลออกเป็นพวกตามระดับคุณธรรมในใจ คือ คนที่ยังมีกิเลสหนาเรียกว่า ปุถุชน และระดับอริยบุคคลซึ่งมีกิเลสเบาบางได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามีและ พระอนาคามี ส่วนผู้ที่ละกิเลสได้หมดสิ้นเรียกว่า พระอรหันต์^{๑๒} บุคคลเหล่านี้สามารถอยู่ในโลกเดียวกันได้ ดังนั้นในเทวโลกก็น่าจะมีการแบ่งเทวดาออกเป็นชั้นตามระดับคุณธรรมในจิตใจและอยู่ในโลกเดียวกันซึ่งเรียกว่า เทวโลก คล้ายกับมนุษย์ทั่วไปนั่นเอง

ชั้นของสวรรค์กามาทจรในพระไตรปิฎก

เทวดาจัดเป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่งซึ่งเชื่อกันว่ามีภูมิที่อยู่เรียกว่า เทวโลก เทวโลกเป็นที่เสวยความสุขของสัตว์โลกที่ได้เคยทำกุศลกรรมไว้มาก แต่ยังไม่สามารถละกิเลสได้หมดสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังยึดติดอยู่ในกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส (โณฏฐัพพะ) เทวดาชั้นกามาทจรมีรายละเอียดดังนี้

^{๑๒} อง. ญจก. 23/100/306.

1. ชั้นจาตุมหาราชิกา

เทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นเทวโลกชั้นต่ำสุด คัมภีร์พระไตรปิฎก^{๖๓} ได้กล่าวถึงที่ตั้งของเทวโลกชั้นนี้ว่า ขณะที่มาตลีเทพสารธิดีได้ทูลเชิญพระเจ้าเนมิราชขึ้นยานทิพย์ไปชม นรกและสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เมื่อผ่านภูเขาสัททันตะ ภูเขากรวิก ภูเขาอิสินธร ภูเขาอัยคันธร ภูเขา เนมิทร ภูเขาวิเนตกะและภูเขาอัสนักรรณ ซึ่งตั้งอยู่สูงขึ้นไปตามลำดับ ในระหว่างภูเขาทั้ง 7 ลูก นี้มีมหาสมุทรชื่อสี่ทันดร ภูเขาเหล่านี้มาตลีเทพบุตรกราบทูลว่า เป็นที่อยู่ของท้าวจตุมหาราชิก เทวโลกชั้นนี้ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่าง โลกมนุษย์กับเทวโลกชั้นดาวดึงส์^{๖๔} ที่ตั้งของเทวโลกชั้น จาตุมหาราชิกาติดกับโลกมนุษย์มาก ดังปรากฏในอรรถกถาคาวสุต^{๖๕} ว่า/เมื่อมีงานนักขัตฤกษ์ ในแคว้นวัชชีจะจัดงานติดต่อไปจนถึงชั้นจาตุมหาราชิกา

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ขอบเขตของเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาน่าจะเป็น ที่ ๆ ขึ้นกันสูงขึ้นไป แต่ตั้งอยู่ติดกับโลกมนุษย์จึงทำให้เทวดาในชั้นนี้มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มาก และย่อมมีโอกาสรู้ความเป็นไปของมนุษย์มาก

สาเหตุที่เรียกเทวโลกชั้นนี้ว่า จาตุมหาราชิกา เพราะมีท้าวมหาราชิก 4 องค์ คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ เป็นใหญ่^{๖๖} เรื่องราวของท้าวมหาราชิก ทั้ง 4 องค์ มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ท้าวธตรฐ มีหน้าที่ดูแลกสิกรรมว่าเป็นใหญ่ในหมู่คนธรรพ์ คนธรรพ์เป็น เทวดาชั้นต่ำพวกหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในคันธัพพภาษสังยุตต์^{๖๗} ว่า เทวดาที่นับเข้าจำพวก คนธรรพ์ ได้แก่ เทวดาที่สิงในต้นไม้มีกลิ่นที่ราก มีกลิ่นที่แก่น มีกลิ่นที่กระพี้ มีกลิ่นที่เปลือก มีกลิ่นที่ สะเก็ด มีกลิ่นที่รส มีกลิ่นที่ใบ มีกลิ่นที่ดอก มีกลิ่นที่ผล และมีกลิ่นที่กลิ่น รวม 10 จำพวก

^{๖๓} ชุ. ซ่า. 28/891/186.

^{๖๔} ส่า. ป. 1/346.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

^{๖๖} สทุธ. ป. 1/189-190.

^{๖๗} ลี. ธนธ. 17/539/311.

ในทางพุทธศาสนารวมคนธรรม์เป็นพวกเดียวกับเทวดาแต่ถือว่า คนธรรม์เป็นเทวดาชั้นต่ำ มีหน้าที่รับใช้เทวดาชั้นสูง ผู้ที่ไปเกิดเป็นคนธรรม์ถือว่า เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ได้ปฏิบัติศีลอย่างต่ำที่สุด ในบรรดาผู้ที่จะไปเกิดเป็นเทวดาด้วยกัน⁶⁸ ถ้าปฏิบัติศีลสูงขึ้นไปก็จะเกิดเป็นเทวดาชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ

เนื่องจากคนธรรม์เป็นเทวดาชั้นต่ำจึงมักถูกตำหนิจากเทวดาพวกอื่นๆ อยู่เสมอดังปรากฏในลักกปัญหสูตร⁶⁹ ว่า นาง โคปิกา เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์ นางบำเพ็ญศีลบริบูรณ์อบรมจิตใจให้เป็นบุรุษ เมื่อตายไปเกิดเป็นโอรสของพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ชื่อว่า โคปกเทพบุตร ขณะเดียวกันมีภิกษุ 3 รูปปฏิบัติธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าแต่ยังหลงใหลในกามคุณ 5 อยู่ เมื่อตายไปจึงเกิดเป็นคนธรรม์รับใช้เทวดาองค์อื่น โคปกเทพบุตรได้กล่าวตำหนิพวกคนธรรม์ว่า การได้พบเห็นหมู่คนธรรม์ชั้นต่ำชื่อว่า ได้เห็นสิ่งไม่น่าดู

สาเหตุที่เรียกว่า คนธรรม์ คัมภีร์จักรวาลที่ปณี⁷⁰ ให้เหตุผลว่า เพราะทำอวดตถภาพทิพย์เข้าไปอบด้วยกลิ่นเหล่านั้นโดยการบริโภคน้ำมันในต้นไม้ที่เป็น โอสถ ทุลา และต้นไม้เจ้าป่า มีไม้จันทน์ และไม้กาะทิงเป็นต้น

พวกคนธรรม์เป็นนักดนตรีรับใช้ท้าวสักกะ มีความถนัดทางดนตรี ศิลปะระบำฟ้อน และมีความชำนาญในการขับร้องมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในหมู่เทวดา ที่มีชื่อเสียงคือ ปัญจสิขคันธรรพเทวบุตร ซึ่งปรากฏในลักกปัญหสูตร⁷¹ว่า มีนิมประจำตัวสี่เหลืองดังผลมะตูม พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสแก่ปัญจสิขคันธรรพเทวบุตรว่า เสียงพินกับเสียงเพลงขับของเทพผู้มีความไพเราะเท่า ๆ กัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁸ ที. มท. 10/198/162.

⁶⁹ ที. มท. 10/252/305.

⁷⁰ บาลี พุทธรักษา. "จักรวาลที่ปณี กัมภีร์ที่ 5: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 356.

⁷¹ ที. มท. 10/249/302.

1. 2 ท้าววิรุฬหก เป็นผู้ดูแลทิศใต้ ปกครองพวกกุมภภัณฑ์เป็นจำนวนมาก หมู่กุมภภัณฑ์เป็นเทวดาชั้นต่ำพวกหนึ่งมีลักษณะกายภาพผิดส่วน คือ มีท้องใหญ่ และมีขี้ทะเลเท่าหม้อ⁷²

1. 3 ท้าววิรูปักษ์ ปกครองพวกนาคอยู่ทางทิศตะวันตก นาคถือว่าเป็นสัตว์วิเศษพวกหนึ่งมีฤทธิ์มาก เพราะพิษแห่งนาคนั้นมีฤทธิ์ร้ายแรง แม้เพียงถูกตอ้งบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะสามารถชิมช้ำเข้าสู่ผิวหนังทำให้บุคคลนั้นถึงแก่ความตายทันที

อรรถกถาสิริกาลกัณฑ์ชาดก⁷³ กล่าวว่าท้าววิรูปักษ์มีธิดาชื่อว่า กาลกัณฑ์ และท้าวธตรฐมีธิดาชื่อว่า สิริ

อภานาฏยสูตร⁷⁴ ได้กล่าวรายละเอียดไว้ว่า ท้าววิรูปักษ์ได้ทรงเนรมิตนครและวิมานไว้กลางอากาศสำหรับเป็นที่พักอาศัย นครเหล่านั้นได้แก่ อภานาฏยนคร กุลินาฏยนคร ปรุกุสินาฏยนคร นาฏปริยานคร ปรุกุสินาฏยนคร อัมพรอัมพรวตยนคร และมีเมืองหลวง ชื่อว่า อาฬกมณฑา

1. 4 ท้าวกุเวรมีหน้าที่ดูแลทิศเหนือและเป็นหัวหน้าของหมู่อัษัณเฑาะฐ เอ. แอล. บาแชม(A.L. Basham)⁷⁵ กล่าวว่า ในพุทธศาสนา มักเรียกท้าวกุเวรว่า ท้าวเวสสุวรรณ

อัษัณเฑาะฐในพุทธศาสนาจัดเป็นอมมนุษย์พวกหนึ่งซึ่งปรากฏว่า มีนิสัยสันดานแตกต่างกันไป บางตนนิสัยดีมีศีลธรรม บางตนนิสัยร้าย จิตใจมีโทสะและโมหะเป็นอันธพาล มีใจแกล้งกล้าดูดัน ไม่มีจิตใจเลื่อมใสศรัทธา ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนแม้แต่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า⁷⁶ เมืองหลวงของท้าวเวสสุวรรณ ชื่อว่า วิสาณ⁷⁷ มเหสีของท้าวเวสสุวรรณ ชื่อนางกัญชาติ และมีธิดา

⁷² ส. วิ. 3/198.

⁷³ ชา. อ. 5/39, 3/153.

⁷⁴ ที. ปาฎิ. 11/212/213.

⁷⁵ A.L. Basham, The Wonder That Was India, 1st ed., (London: Sidwick & The Bhagavadgītā Gorakhpur The Gītā Press, 1957), p. 313.

⁷⁶ ที. ปา. 10/219/219-220.

⁷⁷ ที. ปา. 10/212/213.

4 องค์ คือ นางลดา ปวรา อัจฉิมติ สติ และมีหลานชายชื่อ ปุณณะ⁷⁸

ชื่อของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นถือเป็นตำแหน่งประจำเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา ทราบได้จากเหตุการณ์ที่ท้าวเวสสุวรรณองค์เดิมหมดอายุชัย ต้องจุติจากชั้นจาตุมหาราชิกา ท้าวสักกะจึงทรงแต่งตั้งท้าวเวสสุวรรณองค์ใหม่⁷⁹ ซึ่งแสดงถึงทัศนะเรื่องเทวดาในพุทธศาสนาว่า จะต้องเป็นไปตามกฎสังสารวัฏ

ท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์นั้นต่างมีโอรส 91 องค์เท่า ๆ กันและมีนามว่า อินทะ เหมือนกันทุกองค์ แต่ละองค์มีพลังกำลังมียศ มีฤทธิ์ และมีอำนาจมาก⁸⁰ ทั้งนี้ ชื่อ อินทะ นั้นคงจะตั้งเพื่อเสริมอำนาจบารมีของท้าวสักกะ เพราะท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นแม้ว่าจะไปเป็นหัวหน้าในเทวโลกชั้นนี้แต่ก็ถือได้ว่า เป็นดังอุปราชของท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ในชั้นดาวดึงส์อีกทอดหนึ่ง

เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา นอกจากจะอยู่ท่ามกลางภูเขาสีเนรุ แต่พวกที่อยู่ในอากาศก็มี⁸¹ เทวดาที่อยู่กลางอากาศ ได้แก่ อากาศเหนือแผ่นดินขึ้นไป และอากาศใต้ชั้นจาตุมหาราชิกา ทั้งนี้ เพราะตั้งแต่อากาศใต้ชั้นจาตุมหาราชิกาลงมาจัดเป็นพื้นที่หนึ่งต่างหาก⁸² ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกอากาศัญญูเทวดา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพวกกลุ่มวลาหกว่า เป็นพวกอากาศัญญูเทวดา ซึ่งมี 5 พวก ได้แก่ สีตวลาหกเทพ อุทวลาหกเทพ อัณวลาหกเทพ วาตวลาหกเทพ และวิสสวลาหกเทพ⁸³

อรรณภตามหาปทานสูตร⁸⁴ ได้ระบุเทวดา 7 จำพวกคือ อารักขเทวดา ภูมิเทวดา อากาศัญญูเทวดา อุทวลาหกเทวดา อัณวลาหกเทวดา สีตวลาหกเทวดา และวิสสวลาหกเทวดา และกล่าวด้วยว่าเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ในเทวดา 7 กลุ่มนี้พระอรรณภตาจารย์ได้เพิ่ม

⁷⁸ ชา. อ. 2/136.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁰ ที. ปา. 10/242/291.

⁸¹ สม. วิ. /684.

⁸² บาลี พุทธรักษา "จักรวาลที่ป็น กัณฑ์ที่ 5: การตรวจชำระและการศึกษา

เชิงวิเคราะห์," หน้า 349.

⁸³ ลี. ขนธ. 17/545-553/315-318.

⁸⁴ ส. วิ. 2/9.

อารักษ์เทวดาอีกกลุ่มหนึ่งด้วย และสันนิษฐานว่า จัดเป็นเทพชั้นต่ำเท่านั้นเอง

สำหรับภุมมเทวดาคัมภีร์จักรวาลที่ปณี^{๘๕} กล่าวว่า มี 10 จำพวกคือ อารามเทวดา
วนเทวดา รุกขเทวดา ไอสรีเทวดา ดินเทวดา วนปติเทวดา สรเทวดา นทีเทวดา ลตาเทวดา
และปัณฑเทวดา ดังนั้น ชั้นจาตุมหาราชิกาจึงมีเทวดา 3 จำพวกคือ เทวดาที่อยู่ในชั้น
จาตุมหาราชิกาโดยตรง เทวดาที่อยู่กลางอากาศได้ชั้นจาตุมหาราชิกาที่เวียกว่า อากาศัญญเทวดา
และภุมมเทวดา หรือเทวดาที่อยู่บริเวณภาคพื้นดินต่าง ๆ

ปกติเทวดาในชั้นนี้อยู่ในวิมานปราสาทต่าง ๆ ในห้วงอากาศแต่บางจำพวกอาศัยแผ่นดิน
หรือภูเขาเป็นที่สถิต^{๘๖} อาร์.ซี. ซิลเดอร์ (R.C. Childers)^{๘๗} ให้ความเห็นว่า วิมาน
ดังกล่าวมีลักษณะเป็น 7 ชั้น ทรงสูงคล้ายเจดีย์ และเคลื่อนย้ายไปที่ต่าง ๆ ได้ตามความต้องการ
ของเจ้าของวิมาน ส่วนสาเหตุที่เทวดาบางองค์ไม่มีวิมานเพราะเป็นเทวดาชั้นต่ำ อันเนื่อง
มาจากการสร้างกุศลกรรมมาน้อยนั่นเอง ดังปรากฏในฎีกาอาฏานาฎียสูตร^{๘๘} ว่า สาเหตุที่เทวดา
เหล่านั้นเกิดเป็นคนธรรพ์เพราะรักษาศีลได้เพียงครึ่งวัน

หน้าที่สำคัญของท้าวมหาราชทั้ง 4 คือ การตั้งทหารรักษาการทั้ง 4 ทิศ เช่น เมื่อครั้งที่
พระพุทธเจ้าประทับ ณ เสาชิงขุเขตกรุงราชคฤห์ มีกองทหาร 4 กองใหญ่ซึ่งเป็นบริวารของ
ท้าวจตุมาราชคือ กองเสนายักษ์ กองเสนาคนธรรพ์ กองเสนากุมภัณฑ์ และกองเสนานาคได้คอย
ถวายความปลอดภัยแด่พระพุทธเจ้า^{๘๙}

^{๘๕} บาลี พุทธรักษา, "จักรวาลที่ปณี กัณฑ์ที่ 5: การตรวจชำระและการศึกษา
เชิงวิเคราะห์," หน้า 103.

^{๘๖} G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names, Vol. 1.
(London: Luzac & Company, 1960), p. 861.

^{๘๗} R.C. Childers, Pali-English Dictionary (London: Pali Text
Society, 1875), p. 574.

^{๘๘} บาลี พุทธรักษา, "จักรวาลที่ปณี กัณฑ์ที่ 5: การตรวจชำระและการศึกษา
เชิงวิเคราะห์" หน้า 356.

^{๘๙} ที. ปา. 11/207/208.

หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งปรากฏในราชสูตร^{๑๐} คือ การตรวจดูโลกมนุษย์ว่าใครทำความดีความชั่วอะไรบ้าง คือ ในดิถีที่ 8 ของปักข์เทวดาผู้เป็นบริวารของท้าวจตุมหาราชจะตรวจดูมนุษย์โลก ดิถีที่ 14 ของปักข์โอรสของท้าวจตุมหาราชจะออกตรวจดูมนุษย์โลก ส่วนดิถีที่ 15 ของปักข์ท้าวจตุมหาราชจะออกไปตรวจดูด้วยพระองค์เองว่า ในหมู่มนุษย์นั้นมีจำนวนมากหรือน้อยเพียงใดที่ช่วยเหลือเกื้อกูลบิดามารดา มีบุคคลใดบ้างที่ยึดมั่นในอุโบสถศีลปฏิบัติธรรม บริจาคทานหรือว่าทำบุญกุศล แล้วไปรายงานให้เหล่าเทวดาซึ่งมาประชุมกันที่สุธรรมเทวสภาในชั้นดาวดึงส์ทราบทุกวันอุโบสถ

อรรถกถามหาโควินทสูตร^{๑๑} ได้บรรยายลักษณะการจัดองค์ประชุมบางส่วนซึ่งเกี่ยวกับท้าวจตุมหาราชว่า ท้าวธตรฐ มีคณธรรพ์แสนโกฏิเป็นบริวาร นั่งถือโล่ทอง หอก สุวรรณ อยู่ทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกมีกุมภพันแสนโกฏิเป็นบริวาร นั่งถือโล่เงินและหอกสุวรรณอยู่ทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์มีนาคแสนโกฏิเป็นบริวารนั่งถือโล่แก้วมณีและหอกสุวรรณอยู่ทางทิศใต้ ส่วนท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นราชาของยักษ์มีบริวารจำนวนเท่ากันถือโล่แก้วประพาฬและหอกสุวรรณนั่งทางทิศเหนือ เทวดาชั้นจตุมหาราชิกาทั้งหมดนั่งล้อมรอบเทวดาชั้นดาวดึงส์

นอกจากนั้นชนวสฎีกา^{๑๒} กล่าวถึงหน้าที่ของท้าวจตุมหาราชว่า เมื่อเทวดาชั้นดาวดึงส์นั่งในสุธรรมเทวสภาก่อนแล้วท้าวมหาราชทั้ง 4 จึงไปนั่งที่ประตูของสุธรรมเทวสภาทั้ง 4 ด้าน จนถือเป็นจารีตประเพณีในการนั่งของเทวดาเหล่านั้น

^{๑๐} อก. ดิก. 20/476/16063.

^{๑๑} ส. วิ. 2/329.

^{๑๒} บาลี พุทธรักษา, "จักรวาลที่ป็น กัณฑ์ที่ 5: การตรวจชำระและการศึกษา

2. ชั้นดาวดึงส์

เทวโลกชั้นดาวดึงส์บางครั้งเรียกว่าไตรทส^{๑๓} เป็นเมืองของท้าวสักกะหรือพระอินทร์ สาเหตุที่เรียกว่า ดาวดึงส์เพราะเป็นเมืองของเทวดา 33 องค์^{๑๔} สันนิษฐานว่าเป็นแนวความคิดที่ได้รับมาจากเท. ตาในคัมภีร์พระเวท 33 องค์

จี.พี.มัลลาลาเซเกรา (G.P.Malalasekera)^{๑๕} ก็เชื่อว่า คำว่า ดาวดึงส์ หมายถึงอาณาจักรของเทวดา 33 องค์นั้นน่าจะมาจากจำนวนของท้าวสักกะและสหยาญ ส่วนเจ.อาร์. ฮัลดาร์ (J.R.Haldar)^{๑๖} อ้างความเห็นของนักปราชญ์ท่านอื่น ๆ ว่า ความคิดเรื่องเทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นเรื่องที่พุทธศาสนายืมความคิดมาจากเรื่องเทวดา 33 องค์ในคัมภีร์พระเวท คือ กลุ่มพระอาทิตย์ 12 องค์ วสุ 8 องค์ รุกะ 11 องค์ และอัศวิน 2 องค์

ในทางพุทธศาสนามักจะอ้างถึงคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท^{๑๗} ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ท้าวสักกะเกิดเป็นบุตรพรหมในแคว้นเมครชื่อ มขมาณพ เขาได้ชักชวนสหยาญอีก 32 คนรวมเป็น 33 คนสร้างสาธารณกุศล ครั้นตายไปได้เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ ดังนั้นสวรรค์ชั้นนี้จึงตั้งชื่อตามจำนวนของมาณพทั้ง 33 คนว่า ดาวดึงส์ ซึ่งเป็นความคิดที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนทั่วไปอย่างแพร่หลาย

อย่างไรก็ตามนักปราชญ์ทุกท่านต่างลงความเห็นตรงกันว่า เทวโลกชั้นดาวดึงส์เป็นที่อยู่ของเทวดาผู้เป็นใหญ่ 33 องค์ ส่วนผู้เป็นหัวหน้าสูงสุดได้แก่ พระอินทร์ ทั้งนี้เพราะ อินทร์ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ แต่คัมภีร์ทางพุทธศาสนามักเรียกพระอินทร์ว่า สักกะ สักกะ แปลว่า อาจ

^{๑๓} ส. ส. 15/29/344.

^{๑๔} สทธ. ป. 1/190.

^{๑๕} G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper names. Vols. 1. p. 1004.

^{๑๖} J.R. Haldar, Early Buddhist Mythology , p. 24.

^{๑๗} ธ. อ. 2/102.

หรือ สามารถ ที่เรียกเช่นนี้เพราะพระอินทร์ เป็นผู้สามารถทำกิจทั้งปวงให้ลุล่วงไปด้วยดี^{๑๐๘}

พระอินทร์เป็นเทพที่รู้จักกันแพร่หลายในอินเดียมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่สมัยแรกที่อารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียจนถึงสมัยหลัง ๆ ต่อมาชาวอารยันหันไปนับถือเทพเจ้าองค์อื่นๆ ที่เป็นเทพสูงสุด และกล่าวว่า พระอินทร์เสื่อมอำนาจลงไปมาก แต่พระอินทร์ก็ยังเป็นเทพที่ชนทั่วไปรู้จักกันเป็นอย่างดี^{๑๐๙}

ความนิยมนับถือพระอินทร์ของชาวอินเดียที่มีมาแต่เดิมนั้น ได้ปรากฏหลักฐาน ในคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วย^{๑๑๐} ดังข้อความที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธรองค์ประทับที่บานพราหมณ์ชื่อว่า มนสาเกตะ ทรงแสดงถึงหนทางให้ถึงพรหมโลกแก่เสฏฐฎการัทวาชมาณ โดยทรงอ้างถึงพระอินทร์ (อินท) พร้อมทั้งเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ที่พวกพราหมณ์สวดสรรเสริญเพื่อให้ได้ไปอยู่ร่วมกับพระพรหม หลังจากตายแล้วว่ามีพระจันทร์ (โสมะ) พระวรุณ พระอิศาน พระประชาบดี พระพรหม พระมหิทติ ซึ่งคำว่า อินท ในที่นี้มีลักษณะเป็นพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์มากกว่า

พุทธศาสนาได้นำชื่อของพระอินทร์มาใช้ด้วยดังปรากฏในพระบาลีหลายแห่ง เช่น คำประกาศของ โคปกเทพบุตรที่ตำหนิพวกคนธรรพ์เทวดาชั้นต่ำโดยอ้างถึงพระอินทร์ว่า

" สอนิทเทวา สปชาบดีกา สหุเพ สุธมฺมาย สภายูปวิฎฺฐา "^{๑๑๑}

คำแปล " เทวดาทั้งหมดพร้อมทั้งพระอินทร์และพระปชาบดี

เข้าไปนั่งประชุมกันในสุธรรมสภา "^{๑๑๒}

^{๑๐๘} ศักดิ์ศรี แยมันดดา, " พระอินทร์, " วารสารภาษาและวรรณคดีไทย

4 (ธันวาคม 2530):15.

^{๑๐๙} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, " พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย,"

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 142.

^{๑๑๐} ที. สี. 9/376/305.

^{๑๑๑} ที. มหา. 10/253/308.

^{๑๑๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 10. หน้า 253.

อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนิกชนมักเรียกชื่อพระอินทร์ว่า ลักกะ ดังคำอธิบาย ว่า
" สกุกโถติ อินฺโท " ¹⁰³

ท้าวลักกะมีชื่ออื่น ๆ ตามลักษณะนิสัยและคุณสมบัติของพระองค์คือ เมื่อก่อนเป็นมาณพ
ชื่อ มฆ จึงเรียกว่า มฆ หรือมฆวา เมื่อเป็นมนุษย์ให้ทานก่อนจึงเรียกว่า ปุรินททะ เมื่อเป็น
มนุษย์ให้ทานด้วยความเคารพจึงชื่อว่า ลักกะ เมื่อเป็นมนุษย์ให้ที่อาศัยแก่ผู้อื่นจึงชื่อว่า วาสวะ
พระองค์ทรงดำริข้อความตั้งพันได้เพียงครั้งเดียวจึงเรียกว่า สหัสลักกะ พระองค์มีนางอสูรภรรยา
ชื่อสุชาดาเป็นชายา จึงเรียกว่า สุชัมบดี และพระอินทร์เป็นใหญ่เหนือเทพชั้นดาวดึงส์จึงเรียกว่า
เทวานมินทะ ¹⁰⁴

ชื่อลักกะจัดเป็นตำแหน่งหัวหน้าเทวดาในชั้นดาวดึงส์และมีใช้ตำแหน่งที่ถาวร ใครทำ
บุญบารมีไว้มากก็อาจไปเกิดเป็นท้าวลักกะได้ ตำแหน่งท้าวลักกะจึงเป็นเรื่องผลัดเปลี่ยนเวียน
กันมาเกิดเหมือนคนในโลกมนุษย์ ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อังคุตตรนิกายว่า พระพุทธเจ้า
เองเคยอุบัติเป็นท้าวลักกะมาแล้ว 36 ครั้ง ¹⁰⁵ ชาดกต่าง ๆ ก็กล่าวว่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็น
พระอินทร์หลายครั้งหลายหน ¹⁰⁶

รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมนต์ดา ¹⁰⁷ ได้ให้ทัศนะเรื่องพระอินทร์ว่า " สวาก
ของพระพุทธเจ้าที่เคยเกิดเป็นพระอินทร์บ่อยครั้งที่สุดได้แก่ พระอนุรุทธเถระ นอกจากนั้นมี
พระกาฬุทายี และสวากองค์อื่น ๆ แต่ไม่มีใครมีจำนวนชาติที่เกิดเป็นพระอินทร์มากเท่าพระอนุรุทธ์ "

สำหรับเรื่องลักษณะของเทวโลกชั้นดาวดึงส์นั้นคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวไว้
จะปรากฏบ้างก็ในคัมภีร์รุ่นหลัง เช่น อรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า เทวโลกชั้นดาวดึงส์

¹⁰³ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names. Vol. 2.
p. 309.

¹⁰⁴ ธ. อ. 2/144.

¹⁰⁵ อง. สดุดก. 23/59/91.

¹⁰⁶ ศักดิ์ศรี แยมนต์ดา, " พระอินทร์, " วารสารภาษาและวรรณคดีไทย : 15.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.

กว้าง 10,000 โยชน์¹⁰⁸ ส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงเพ็ญที่ตั้งของชั้นดาวดึงส์ไว้ในเนมิราชชาดก ซึ่งระบุว่า ตั้งอยู่เหนือภูเขาศิวเมรุ มีปราสาทชื่อไพชยนต์วิมานตั้งอยู่กลางท้าวสักกะได้บรรยายความงามปราสาทนี้ให้พระโมคคัลลานเถระฟังว่า " ในชั้นหนึ่ง ๆ มีภูเขาคาร์เจ็ตร้อย ๆ ในภูเขาคาร์หนึ่ง ๆ มีนางอัปสรเจ็ตร้อย ๆ นางอัปสรองค์หนึ่ง ๆ มีเทพธิดาผู้บำเรอเจ็ตร้อย ๆ ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลาน ท่านปรารภนาเพื่อจะชมสถานที่อันน่ายรมย์ของเวชยันตปราสาทหรือไม่"¹⁰⁹

นอกจากไพชยนต์วิมานแล้ว ยังมีศาลาใหญ่ชื่อสุธรรมเทวสภาเป็นที่ประชุมและสถานที่สดับพระธรรมเทศนาของเหล่าเทวดา และในโอกาสนั้นท้าวมหาราชทั้ง 4 จะมารายงานผลการตรวจตราในมนุษย์โลกว่า มีคนทำความดีความชั่วมากน้อยเพียงใด ถ้าคนทำความดีมากเทวดาจะดีใจ ถ้าคนทำความชั่วมากเทวดาจะสลดใจที่มนุษย์ต่างดำเนินชีวิตด้วยความประมาท

3. ชั้นยามา

ชั้นยามาเป็นเทวโลกชั้นที่ 3 นับต่อจากชั้นดาวดึงส์ อรรถกถาถามหานิเทศให้ความหมายของคำว่า ยามา ว่า หมายถึง ไป หรือถึงทิพย์สุข¹¹⁰ เทวดาผู้ปกครองในชั้นนี้คือ ท้าวสยามเทพบุตร¹¹¹ นางสิริมาบุตรสาวของหมอชีวกเกิดเป็นนางเทพธิดาในชั้นยามา และเป็นแม่เหลืของท้าวสยามเทพบุตร¹¹²

คัมภีร์บาลีไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของเทวโลกชั้นนี้ไว้ แต่สามารถทราบได้ว่า เทวดาชั้นยามาเป็นผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก ดังนั้นจึงมาปรากฏในมนุษย์โลกเพื่อฟังธรรมจากพระโอรสของพระพุทธเจ้าเสมอ¹¹³

¹⁰⁸ ธ. อ. 1/273.

¹⁰⁹ ม. มุ. 12/436/380.

¹¹⁰ สัทธ. ป. 1/189.

¹¹¹ อง. ญจก. 23/126/188.

¹¹² J.R. Haldar, Early Buddhist Mythology, p. 29.

¹¹³ อง. ญจก. 23/126/188.

เทวดาชั้นยามานพอใจในภาวะมนุษย์เพื่อเป็นรากฐานในการประกอบกุศลกรรมตามแนวของพุทธศาสนา หัตถ์ปาลชาดก¹¹⁴ กล่าวว่า เทวดาในชั้นนี้ 4 องค์ได้ไปจุติในโลกมนุษย์ตามคำแนะนำของพระอินทร์ เทวดาทั้ง 4 องค์นั้นแม้ว่าจะอยู่ในโลกียสุขแต่ก็ไม่หลงไหลในสิ่งนั้น ดำรงตนคล้ายกับบัวที่ใล่ชั้นเหนือน้ำ

4. ชั้นดุสิต

เทวโลกชั้นดุสิตจัดเป็นลำดับที่ 4 เทวดาผู้เป็นใหญ่ในชั้นนี้ คือ ท้าวดุสิตเทพบุตร¹¹⁵ เทวโลกชั้นนี้กล่าวได้ว่าเป็นชั้นที่เปี่ยมด้วยความบริสุทธิ์กล่าวคือ ก่อนที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้จะต้องเสวยพระชาติเป็นพระ โปธิสัตว์ครั้งสุดท้ายในที่นี้¹¹⁶

พระเมธังกร¹¹⁷ กล่าวว่า สวรรค์ชั้นดุสิตเป็นชั้นที่น่ารื่นรมย์ยิ่งนัก และเป็นที่อยู่ของพระ โปธิสัตว์ทุกพระองค์ ปัจจุบันนี้พระเมตโดย โปธิสัตว์เป็นเทวราชอยู่และได้บำเพ็ญบารมีครบถ้วนแล้ว คงรอคอยแต่เวลาที่จะเสด็จมาตรัสรู้เท่านั้น

นอกจากนี้คัมภีร์มิลินทปัญหา¹¹⁸ กล่าวเสริมว่า พระเมตโดย โปธิสัตว์และพระ โปธิสัตว์อื่น ๆ ทุกพระองค์เมื่อสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตย่อมพิจารณาองค์ประกอบ 8 อย่างเพื่อจุติมาตรัสรู้ คือ ตรวจดู กาล ทั่วไป ประเทศ ตระกูล พระชนนี อายุ เดือน และเนกขัมมะ การเลือกองค์ประกอบ 8 อย่างนี้ เรียกว่ามหาวิโลกนะ ความประพฤตินั้นถือเป็นการปฏิบัติตามธรรมเนียมของพระ โปธิสัตว์ทุกพระองค์

¹¹⁴ ชา. อ. 7/141.

¹¹⁵ อง. อญจก. 23/126/188.

¹¹⁶ J.R. Haldar, Early Buddhist Mythology. p. 29.

¹¹⁷ ประเพียร อุ่นดวง, "คัมภีร์โลกปทีปกสาร ปริเฉทที่ 6: การตรวจชำระการศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 142-152.

¹¹⁸ มิลินท. - /277.

การที่เทวโลกชั้นนั้นชื่อว่า ดุสิต เพราะมีความพอใจและความบันเทิงใจเสมอ¹¹⁹

เทวดาที่ปรากฏนามซึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ ได้แก่ ธรรมิกะ อนาถปิณฑิกะ มัลลิกา ติสสะ มหาทาน ภูฏคามินี และสิริมหามายาเทพบุตร¹²⁰

5. ชั้นนิมมานรดี

เทวโลกชั้นนิมมานรดี จัดเป็นชั้นที่ 5 ต่อจากเทวโลกชั้นดุสิต เทวดาในชั้นนี้ สามารถเนรมิตโภคสมบัติได้ด้วยตนเองตามความต้องการ จึงชื่อว่า นิมมานรดี¹²¹

ซิลเดอร์¹²² กล่าวเสริมว่า เทวดาเหล่านี้เมื่อปรารถนาจะเสวยสุขจากสมบัติอันมากกว่าที่มีอยู่แล้วก็จะเนรมิตสิ่งใหม่ขึ้นมาสนองความต้องการของตน สิ่งที่เนรมิตเหล่านั้นย่อมหลากหลายชนิดและสีสน โดยชั้นนี้ เทวดาชั้นนี้ย่อมแตกต่างจากเทวดาชั้นอื่น ๆ เพราะคุณสมบัตินี้เอง¹²³

ท้าวนิมมานรดีเป็นผู้ปกครองเทวดาในชั้นนี้ พระองค์มีนางวิสาขาเทพธิดา เป็นชายา¹²⁴

6. ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

เทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตี เป็นสถานที่ที่มีความสุขอันประเสริฐสูงสุดของเทวโลก ชั้นกามาวจร เทวดาชั้นนี้ต่างจากเทวดาชั้นนิมมานรดีคือ ไม่เนรมิตสิ่งใดด้วยตนเองแต่มีความพอใจที่จะให้ผู้อื่นเนรมิตให้ สิ่งของที่ต้องการของเทพชั้นนี้มีผู้อื่นเนรมิตให้เพราะล่วงรู้ถึงความปรารถนา คล้ายกับพ่อครัวที่รู้ว่า เจ้านายของตนชอบอาหารชนิดไหน จึงปรุงให้ถูกปากได้¹²⁵

¹¹⁹ สทศ. ป. 1/190.

¹²⁰ J.R. Haldar, Early Buddhist Mythology, p. 29.

¹²¹ สทศ. ป. 1/189.

¹²² R.C. Childer, Pali-English Dictionary, p. 285.

¹²³ อัง. อญจก. 23/126/188.

¹²⁴ J.R. Haldar, Early Buddhist Mythology, p. 95.

¹²⁵ สทศ. ป. 1/190.

ท้าวปรนิมมิตวสวัตตีเทพบุตรเป็นผู้ปกครองเทวดาในชั้น¹²⁶ พระองค์เป็นผู้มีความ
เลื่อมใสศรัทธาและมีสัมมาคารวะต่อพระพุทธเจ้า¹²⁷ นอกจากนี้ในเทวโลกชั้นนี้มีพญาวสวัตตีมาร
ครอบครองบริวารเป็นใหญ่อยู่ในส่วนหนึ่งด้วย เหมือนราชบุตรผู้มั่งคั่งราชสมบัติ ตั้งอิสระอยู่
ชายราชอาณาจักร¹²⁸

มารผู้ซึ่งขบถรังควานผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่กำลังทำความดีเช่น ผู้ที่เปลื้องตนให้เป็นอิสระ
จากกาม มารมีฤทธิ์มีอิทธิพลยิ่งใหญ่มาตั้งแต่พระอินทร์ พระพรหมก็หลีกเลี่ยงที่จะพบมารบางครั้ง
บางครั้งก็ตามรังควานถึงพรหมโลกชั้นรูปาวจร¹²⁹ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "บรรดาผู้ยิ่งใหญ่
มารเป็นเลิศ"¹³⁰ แต่ถ้ามนุษย์ได้รับการฝึกฝนอบรมดีแล้วด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ก็สามารถหนีขจัดมาร
ได้ด้วยคุณธรรมของตน

พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ที่ละกามคุณได้และไม่ทำอกุศลกรรมชื่อว่า ทำให้มารตามอด
มารมองไม่เห็นร่องรอย ถึงภาวะที่มารมองไม่เห็น¹³¹ จากข้อความนี้ทำให้สันนิษฐานว่า มารคือ
จิตใจที่หมองมัววุ่นวายระวายเป็นความลุ่มหลง ในกามคุณและความชั่วอันเกิดจากการกระทำทาง
กายวาจาและใจ หากบุคคลสามารถละกามคุณได้และทำแต่กุศลจึงชื่อว่า มารมองไม่เห็นและทำ
ให้มารตามอด

จากข้อความเหล่านี้จะเห็นว่าเทวดาในพุทธศาสนานั้นมีเป็นจำนวนมากจนนับไม่ถ้วน
ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาไม่มีข้อจำกัดสำหรับการอุบัติเป็นเทวดา คัมภีร์พระไตรปิฎกได้แบ่งเทวดา
ออกเป็น 6 กลุ่มตามระดับคุณธรรม ผู้ที่กระทำบุญกุศลไว้มากจะไปเกิดเป็นเทวดาชั้นสูงเพียง
พร้อมด้วยกามคุณอันทิพย์มากกว่าเทวดาชั้นต่ำ ในประเด็นนี้จะเห็นว่าพุทธศาสนานับในเรื่องกาม

¹²⁶ อง. อฎุจก. 23/126/189.

¹²⁷ ประเพียร อุ่นเผ่าง, "คัมภีร์โลกปทีปที่ปสาร ปริจเฉทที่ 6 : การตรวจชำระและการ
ศึกษาเชิงวิเคราะห์," หน้า 98.

¹²⁸ ป. ส. 1/45-46.

¹²⁹ ม. ม. 12/556/430.

¹³⁰ อง. จตุก. 21/15/18.

¹³¹ ม. ม. 12/328/333.

คุณเป็นแนวในการแบ่งชั้นเทวดาเป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าพุทธศาสนากล่าวว่าผู้ที่ทำบุญกุศลไว้มากแทนที่จะละเว้นในเรื่องกามคุณได้มากกลับกลายเป็นผู้ที่ได้เสวยกามคุณอันเลอเลิศกว่าเทวดาชั้นต่ำอื่น ๆ ดังนั้น คัมภีร์อรรถกถาจึงเรียกเทวดาทั้ง 6 ชั้นนั้นว่า เทวดาชั้นฉกามพจร ในเทวโลกแต่ละชั้น เทวดาผู้ทำกุศลกรรมมากกว่าจะเป็นหัวหน้าปกครองเทพในชั้นนั้น เทวดาในพุทธศาสนาเป็นผู้เกี่ยวข้องกับเรื่องกามคุณ ดังนั้น จึงปรากฏว่าเทวดาเหล่านั้นจะดำรงชีพคล้ายกับมนุษย์ทั่วไป คือ มีครอบครัวและมีบุตรธิดา แต่เทวดาในพุทธศาสนาจัดเป็นอุบัติเทพ การเกิดเป็นบุตรเทวดาซึ่งเรียกว่า เทวบุตร และเทวธิดา นั้นเกิดจากการทำบุญกุศลไว้มาก ไม่ได้เกิดเป็นทารกในครรภ์เหมือนมนุษย์ทั่วไป เทวดายังมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์คล้ายกับเป็นบุคคลในสังคมเดียวกัน ดังนั้น เทวดาเหล่านั้นจึงมีหน้าที่ในการดูแลความเป็นไปในมนุษย์โลกคล้ายกับเป็นส่วนหนึ่งของ เทวโลก ด้วย โดยเทวดาชั้นต่ำ ๆ จะเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ เทวดาชั้นสูงจะดำรงชีพอยู่อย่างสุขสบายด้วยกุศลวิบากของตน ดังนั้น เทวโลกชั้นฉกามพจรจึงเป็นภพภูมิอันเป็นที่ปรารถนาของผู้ที่ไม่สามารถตัดกิเลสกามได้หมดสิ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย